

ירושלים מחלון הרכבת הקלה

תכנית לכבוד שנת ירושלים

...וירושלים

תל אביב

2

הפסיפס

1

סיורים

השוק והכיכר

5

דו קיום

4

כיכר השבת

3

לדמותה של השבת בחברה הישראלית
בעקבות מאבקי השבת בירושלים

כיכר השבת

3

בארי BE'ERI

מכון שאלום הרטמן
SHALOM HARTMAN INSTITUTE

1. שאלות לדיון
2. מה הם מאפייני השבת בשיר?
3. האם השבת המתוארת בשיר מזכירה את השבת שלכם? הסבירו.
4. האם יש מקום לסוגים שונים של שבת בחברה הישראלית?

לאחר שעסקנו במספר סוגיות שנויות במחלוקת שקשורות בעיצוב המרחב הציבורי הישראלי בשבת, נעבור לדון במהות השבת, בחשיבותה ובמשמעות שלה לזהות היהודית והישראלית בימינו. את החלק הזה של השיעור נפתח בשיר "שבת בבוקר" מאת תרצה אתר, במליאה הכיתתית. לאחר דיון קצר, נתפצל לקבוצות, ובהן נפגוש מגוון מקורות שונים, המציגים צדדים שונים בשבת. בסוף השיעור, נחזור למליאה ונסכם את מה שאירע בקבוצות הלימוד.

שבת בבוקר

מילים: תרצה אתר

לחן: יוני רכטר

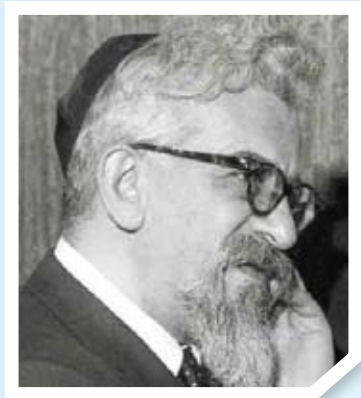
שֶׁבֶת בַּבֹּקֶר! יוֹם יָפֶה,
אִמָּא שׁוֹתָה הַמּוֹן קֶפֶה,
אָבֵא קוֹרֵא הַמּוֹן עֵתוֹן
וְלִי יִקְנוּ הַמּוֹן בֵּלוֹן.

אֶפְשָׁר לָלֶכֶת לַיִרְקוֹן, לְשׁוֹט שָׁם בְּסִירָה,
אוּ לְטִיֵּל עַד סוֹף הַרְחֹב וְלָשׁוּב בַּחֲזָרָה,
אֶפְשָׁר לְקַטֵּף פְּרָחִים, כָּאֵלֶּה שְׁלֵא אָסוּר,
וְאֶפְשָׁר לָלֶכֶת
עַד הַגֵּן
וְלִרְאוֹת שְׁהוּא
סָגוּר.

קראו בקבוצות את הקטעים המדברים על מהות השבת, וחשבו:

- איזה ערך מייצגת השבת?
- באיזו מידה השבת מוצגת בשיר באופן שבו אתם רוצים לראות אותה?
- השוו בין אוירת השבת בשיר "שבת בבוקר" לבין העולה מתוך כל אחד מהמקורות הבאים. לגבי כל מקור, בדקו האם השבת המתוארת בו הולמת את תוכן השיר "שבת בבוקר" או לא? הסבירו.
- בחרו בקטע שמייצג בעיניכם באופן המתאים ביותר את ערך השבת. הסבירו את בחירתכם.

הרב פרופ' אברהם יהושע השל (1907-1972)

רב, חוקר, פילוסוף ומשורר. נולד למשפחה חסידית בפולין ורכש השכלה אקדמית בגרמניה. עם עליית הנאצים לשלטון גורש מגרמניה ולבסוף הגיע לארצות הברית, שם היה למנהיג חשוב. בהשראת נביאי התנ"ך קרא השל לבני דורו לשמוע את קולו של האל ולהיענות לתביעתו המוסרית, והוא עצמו פעל רבות למען השלום ונגד הזדמנות, והיה שותף ידיד למנהיג המאבק למען שוויון זכויות לשחורים בארצות הברית, הכומר ד"ר מרטין לותר קינג. ספרו המפורסם ביותר של השל הוא "אלוהים מבקש את האדם", המציע שלוש דרכים עיקריות שבהן יכול האדם לחוש את נוכחות אלוהים הקורא אליו: בעולם, במקרא ובעשיית המצוות והטוב המוסרי. בספרו הקצר "השבת" עסק השל במשמעותה של השבת. בתרבות המודרנית האדם משועבד כל ימיו לחפצים ולנכסים המצויים במרחב; ואילו היהדות לפי השל אינה מתמקדת בקידוש המרחב אלא בקידוש הזמן. השבת היא "מקדש בזמן", ובה ניתנת לאדם הזדמנות להשתחרר מהשעבוד למרחב, לכבוש את עצמיותו במקום לכבוש את העולם, ולזכות בחוויה רוחנית ייחודית של נגיעה בנצח.

מקורות ללימוד בנושא השבת

1. שמות, פרק כ - מצוות השבת

מה מקור השבת, ומדוע איננו נוהגים בה בכלל יום אחר? בעשרת הדיברות בספר שמות, ישנה הבחנה בין יום השבת לבין יתר ימות השבוע. אל מול ששת הימים האחרים, שבהם האדם עוסק בעבודה ובמלאכה, נקראים בני ישראל להקדיש את יום השביעי לאלוהים, ולהמנע ביום זה מכל מלאכה. ההסבר שניתן למצווה זו הוא סיפור הבריאה המקראי, אשר מחלק בין ששת ימי המעשה שבהם ברא אלוהים את העולם ואת כל אשר בו, לבין יום השביעי, שבו שָׁבַת אלוהים ממלאכת הבריאה:

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֶאכֶתְךָ. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ; לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֶאכֶה אַתָּה וּבְנֶךָ וּבִתְּךָ עַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהֵמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ. כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי; עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ.

שמות, פרק כ, פסוקים ז-י

2. "מקדש בזמן" / אברהם יהושע השל

לאורך כל ימות השבוע, עסוקים בני האדם בשיפור החיים באמצעות שכלול הטכנולוגיה והכלכלה. המרדף היומיומי אחרי הפרנסה אמנם מאפשר לנו לחיות חיים טובים ומלאים, אולם לעיתים נדמה שהעולם שיצרנו משתלט על חיינו, ובמקום שהטכנולוגיה, התרבות והכלכלה ישרתו את האדם, האדם מוצא עצמו כפוף לאילוצים שהם כופים עליו. לפי אברהם יהושע השל, מגדולי ההוגים היהודיים של המאה ה-20, השבת מעניקה לנו הזדמנות ייחודית להראות שהכלים שיצרנו כפופים לנו, ולא להפך. אלמלא השבת, טוען השל, היו בני האדם עלולים למצוא את עצמם בעולם אבסורדי - שבו הם משתעבדים לצרכי היומיום: לכלכלה, לטכנולוגיה או לתרבות האנושית שהן מכתבות.

האם יש יום הנושא עימו תקווה גדולה יותר לאנושות מאשר השבת? הפתרונות לבעיות החמורות ביותר של הקיום האנושי לא ימצא ביותור על הישגי התרבות הטכנולוגית, אלא בשחרור קיום האדם מתלות מוחלטת בתרבות טכנולוגית זו. היחס הראוי כלפי כל הנכסים החיצוניים הוא, שנכסים אלה אכן בבעלות האדם. אולם האדם אינו משועבד בהכרח לנכסיו, והוא מסוגל לחיות גם בלעדיהם. ביום השבת מתמשש השחרור מהתרבות הטכנולוגית - אנו נמנעים מלבצע כל פעולה, היוצרת או מקנה צורה מחודשת לדברים הנמצאים במימד המרחב. הזכות האלוהית-מלכותית אשר ניתנה לאדם "לכבוש" את הארץ, פוקעת ביום השביעי. מה הן ה"מלאכות" האסורות ביום השבת? מלאכות אלה, על-פי חז"ל, הן כל אותן מלאכות שהיו נחוצות לבניית המשכן במדבר. השבת עצמה היא משכן - משכן שאנו בונים, משכן בזמן.

אברהם יהושע השל, השבת, תרגום: אלכסנדר אבן-חן, עמ' 47

אחד העם (אשר הינצברה, 1856-1927)

מחשובי ההוגים הציוניים ואביו של זרם הציונות הרוחנית. נולד באוקראינה וקיבל חינוך יהודי מסורתי. רכש בכוחות עצמו השכלה כללית, ובעקבות זאת עזב את אמונתו ואת אורח חייו הדתיים. היה מדובריה של תנועת חיבת ציון. עבר לאנגליה ובשנת 1922 עלה לארץ. פרסם מאמרים רבים בנושאי ציונות ויהדות. עיקר מאמריו התפרסמו בספרו "על פרשת דרכים".

"יותר מששמרו ישראל על השבת..." - אחד העם

אשר גינצברג, הידוע בשם העט "אחד העם", לא היה אדם דתי. לתפיסתו, אין לתפוס את היהדות כמערכת הלכתית שכפופה לרצון האל, אלא כתרבות שנותנת ביטוי לרעיונות חשובים ולערכים אנושיים. אחד העם האמין שהמשך קיומו ושגשוגו של העם היהודי במאה ה-20 לא יהיה תלוי רק ביכולת להקים מדינה עם גבולות וצבא שישמרו עלינו מאיומים חיצוניים. לתפיסתו, האתגר המרכזי שעומד בפני עם ישראל הוא אתגר תרבותי, ועלינו לשקוד על פיתוח ערכי הרוח הפנימיים של היהדות, המהווים את עיקר נשמת העם.

מי שמרגיש בלבו קשר אמיתי עם חיי האומה בכל הדורות, הוא לא יוכל בשום אופן לצייר לו מציאות עם ישראל בלי "שבת מלכתא" [שבת המלכה]. אפשר לומר בלי שום הפרזה, כי יותר משישראל שמרו את השבת - שְמרה השבת אותם. ולולא היא שהחזירה להם את "נשמתם" וחדשה את חיי רוחם בכל שבוע, היו התלאות של "ימי המעשה" מושכות אותם יותר ויותר כלפי מטה, עד שהיו יורדים לבסוף לדיוטא [לדרגה] התחתונה של חומריות וּשפלות מוסרית וּשכלית.

אחד העם, "על פרשת דרכים", חלק ג, פרק ל

3. ברכה קיבוצית לשבת

רבים בישראל מאמינים שהשבת שייכת בעיקר לדתיים, או שאין לשבת ערך מיוחד עבור מי שאינו שומר מצוות. לא כן התנועה הקיבוצית, שאמנם התנגדה לדת ולהלכה, ואף על פי כן ייחסה לשבת חשיבות גדולה. אך איזה ערך יש לשבת, אם לא ערך דתי? בתפילה חילונית של התנועה הקיבוצית מתוארת השבת כאירוע המוקדש להרהור, מנוחה והתייחדות עם העצמי, עם הקבוצה ועם הזולת.

בְּרוּךְ בּוֹאֵךְ, שְׁבֵת,
בוֹאֵךְ בְּרוּךְ,
הִבְיֵאֵי נָא עִמָּךְ אֶת הַמְּרֻגָּע, אֶת הַשְּׁלוֹה,
שְׁלֵאֲחֵר שְׂבוּעַ רַב פְּנִימֵי שְׁלֵהּ מְלֵת עֵמֶל,
אֶת הַחֲלָל, שְׁבֵתוֹכּוּ אֶפְשֶׁר לְרַקוּם
אֵינְסוֹף שְׁלֵ חֲלוּמוֹת, בְּיַחַד וּלְבַד,
אֶת שְׁעַת הַמַּחִילוֹת שְׁבָה נוֹכַל
לְשִׁמוֹעַ אֶת פְּעִימוֹת לְבוֹ שְׁלֵ הַזּוֹלַת.
שְׁבֵת, בְּרוּךְ בּוֹאֵךְ,
בְּרוּךְ בּוֹאֵךְ, בְּרוּךְ גְּרָךְ.

משימת סיכום

בעקבות המאבק המתמשך שניהל, הצליח הציבור החרדי לעצב את המרחב הציבורי בהתאם לאופן שבו הוא תופס את השבת, ולסגור את כיכר השבת לתנועת כלי רכב. ביחידה זו ראינו, כי ישנן דרכים שונות להבין את משמעות השבת, בנוסף לתפיסה הרואה בשבת אירוע הלכתי או דתי בעיקרו. לסיכום היחידה, ננסה לאתר בירושלים מרחבים ציבוריים אחרים, המבטאים תפיסות אחרות של השבת:

1. התחלקו לקבוצות של 2-3 תלמידות ותלמידים.
2. חפשו באינטרנט אירוע שמתקיים בירושלים מדי שבת (או אירוע חד-פעמי שהתקיים לאחרונה/יתקיים בתקופה הקרובה) שמבטא תפיסה אחרת של השבת. מזו שבאה לידי ביטוי בכיכר השבת.
3. כתבו על אודות האירוע שבחרתם - היכן הוא מתקיים? מיהו קהל היעד? מה בדיוק קורה שם?
4. איזו תפיסה של השבת באה לידי ביטוי באירוע שבחרתם? האם ניתן לקשור בין אירוע זה לבין אחד המקורות שקראתם בדף הלימוד?
5. באיזה מבין האירועים הייתם רוצים לבקר, ומאילו אירועים הייתם נמנעים בכוונה? חשבו מדוע?

